

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата історичних наук

МИЛЯНА Тараса Романовича

на дисертацію ТРАЧУКА Олексія Васильовича

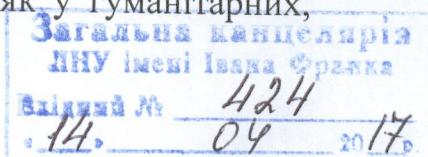
«Виробництво заліза у соціально-економічному житті східних слов'ян на території України (друга половина V–X ст.)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Актуальність дисертаційної роботи окреслюється в контексті даної спеціальності, оскільки питання соціально-економічного життя східних слов'ян крізь призму давнього виробництва, у нашому випадку – виробництво заліза, не набуло належного опрацювання і потребує поглиблена вивчення як в українському контексті, так і європейському. Робота окрім наукової цінності має і практичне значення. В епоху глобалізації звернення до витоків власної ідентичності через структуру поділу та родових відносин давнього населення є надзвичайно важливим. Не менш значущим є вивчення процесів виробництва заліза та його вплив на суспільний та економічний уклад тогочасного суспільства, значення для витоків національної державності.

Актуальність обраної здобувачем теми дослідження, її недостатнє опрацювання у науковій літературі, а також потреба узагальнення вже відомих досягнень в українській історії та археології слов'янського часу, теоретична та практична значимість обраної проблематики і визначили вибір об'єкта, предмету, мети, завдань, методів і логіки дисертаційного дослідження. Хочеться відзначити і доцільне доповнення у вигляді текстових та графічних додатків, які вдало розкривають результати, отримані здобувачем. Для висвітлення обраної проблематики дисерtant обрав оптимальні методи дослідження, що використовуються як у гуманітарних,

так і в природничих науках: етноархеологічний, статистичний, історичної ретроспекції і перспективи, фізичного моделювання і матеріалознавчого аналізу, картографування та ін. Це дало можливість повною мірою дослідити та розкрити всі поставленні завдання.

Дисертація Трачука Олексія Васильовича складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі «Історіографія, джерела та методи дослідження», що складається із трьох підрозділів, висвітлено питання історії дослідження та джерел, обґрунтовано його методологічні засади. Розглянуто теоретичні основи, а також визначено методи дослідження. Здійснено аналіз стану дослідження вивчення східних слов'ян та відображення цього в історіографії. Водночас дисертанту під час розгляду історіографії вартувало згрупувати праці дослідників за етапами пізнання та отриманих результатів, виокремивши відповідні періоди нагромадження знань і досягнуті цілі з позиції сьогоднішнього дня. Подано досягнення експериментального та фізико-хімічних напрямків у вивченні самого процесу виробництва заліза. Розглянуто питання виявлення гнізд поселень та насичення їх об'єктами виробництва заліза. Велику увагу приділену опрацюванню джерельної бази – наукових звітів із проведених розкопок, що позитивно відобразилося на впровадження нових відомостей до відтворення виробничого та соціального укладу східних слов'ян.

У другому розділі «Племінне розмежування східних слов'ян та їх забезпечення сировиною для виробництва заліза у другій половині I тис. н.е.», який складається із трьох підрозділів, ґрунтовно опрацьовано теоретичні засади щодо утворення племен та родів за допомогою актуальних прикладів та вмілої реконструкції соціальних процесів. Детально відтворено на основі різнопланових свідчень – археологічних матеріалів, письмових джерел зародження та розвиток племінних меж, становлення окремих родів в межах племені. На основі цього виокремлено гнізда поселень східних слов'ян другої половини I тис. н.е., а також змодельована генеза гнізд поселень на тлі родо-

племінних відносин на протязі всього часу існування – аж до виникнення укріплених городищ, що окреслювали території літописних племен. Дисертант вдало проаналізував та подав відомості щодо сировини, необхідної для технологічних процесів із виготовлення заліза, відобразив її поширення та характеристики на території України із прив'язкою до ареалів археологічних культур.

У третьому розділі «Залізоробне виробництво східних слов'ян на території України в другій половині I тис. н. е.», який складається із чотирьох підрозділів, детально проаналізовано процес виробництва заліза на основі археологічних пам'яток та матеріалів. Особливо варто відзначити детальний аналіз розвитку об'єктів чорної металургії – від зовнішніх параметрів до впровадження нових технологій виробництва, обрахунок продуктивності у часовому вимірі, відтворення складу та видів продукції. Вміло використовуючи методи наукової реконструкції, дисертант доводить, що розквіт виробництва заліза напряму пов'язаний із вдосконаленням суспільних та родових відносин. Варто відзначити, що окрім теоретичної реконструкції технологій виробництва, яка детально розкрита у розділі, дисертант на практиці експериментальним шляхом впроваджує давні технології як одну із складових нашої давньої матеріальної культури шляхом демонстрації в археопарках.

Висновки дисертації випливають зі змісту роботи та відповідають окресленим завданням, достатньо аргументовані та закономірні. Описові та графічні додатки значно підвищують рівень роботи, наочно демонструючи зміни у заселенні та особливості технологічних процесів із виробництва заліза.

Незважаючи на те, що дисертантові вдалося цілісно підійти до висвітлення досліджуваної проблематики, хочемо висловити певні зауваження та побажання.

1. З тексту дисертації не до кінця зрозуміле визначення терміну «українські етнічні землі» у контексті ранньої історії слов'ян,

оскільки не вказано географічні та часові рамки цього терміну, а також його співставлення з європейським контекстом (с. 25). З цього випливає нечітке тлумачення витоків ранньослов'янських культур як автохтонного населення. Подекуди дисертант надмірно тяжіє до праць російських дослідників, які в окремих випадках мають дещо тенденційне скерування (с. 19-20), і водночас менше уваги приділяє дослідженням українських науковців у питаннях етногенезу та суспільно-політичних відносин, зокрема В. Барана, О. Приходнюка, Д. Козака, Р. Терпиловського, О. Моці, а також стосовно розвитку слов'янської общини – Я. Барана (сс. 23, 42). Це призводить до хибного трактування ранньослов'янських пам'яток виключно як пам'яток певної культури без включення їх в європейський етнокультурний процес (с. 39).

2. Визначення однієї із головних проблем ранньослов'янської археології дисертантом зводиться до того, що вітчизняні археологи розглядають пам'ятки виключно в контексті лише свідчення існування певної культури (с. 39). Не погоджуємося з таким визначенням. Опрацювання матеріалів відбувається на багатьох рівнях, завдяки індуктивним методам та джерельній базі, що призводить до відтворення та інтерпретації давніх етнокультурних і соціальних процесів. Похідною проблемою цього стало те, що дисертант визначив дві окремі археологічні культури (празьку і пеньківську) як локальні групи (с. 42), а це може бути лише в межах однієї культури.
3. Подекуди робота переобтяжена емпіричним матеріалом та надмірним цитуванням (сс. 60-62, 71, 73, 82, 88), що дещо ускладнює розуміння авторської думки. У стилістичному відношенні окремі цитування не є уніфікованими, наявні цитати російською мовою (сс. 22, 197) та вживання імен дослідників латиницею (сс. 171, 178).

Однак висловленні міркування носять рекомендаційний характер і не заперечують доробку здобувача, а мають на меті привернути увагу до певних аспектів роботи.

Таким чином, можна констатувати, що дисертаційне дослідження Трачука Олексія Васильовича «Виробництво заліза у соціально-економічному житті східних слов'ян на території України (друга половина V–X ст.)», представленої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України, є самостійно виконаною роботою, присвячене актуальній темі, містить наукові новації та здобутки. Дисертація виконана на належному теоретико-методологічному рівні, а її зміст адекватно відображені в авторефераті та публікаціях автора, представлений на наукових конференціях. Основні положення дисертації обґрунтовані належним чином з науковою достовірністю та дають підстави стверджувати, що здобувач заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідного центру
«Рятівна археологічна служба»
Інституту археології
Національної академії наук України

Т. Р. Милян

